

LIETUVOS KAIMO PLĖTROS 2007–2013 METŲ PROGRAMOS TARPINIS VERTINIMAS

SUTRUMPINTA GALUTINĖS VERTINIMO ATASKAITOS VERSIJA

2010 m. gruodžio 20 d.

Pagal 2010 m. balandžio 9 d. paslaugų sutartį Nr. 8P-0118 su Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija paslaugas teikia viešoji įstaiga „Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai“ (ESTEP)

TURINYS

SANTRUMPOS.....	3
1. ĮVADAS.....	4
2. VERTINIMO METODOLOGIJA.....	4
3. POLITINIAI, EKONOMINIAI, SOCIALINIAI IR APLINKOSAUGINIAI POKYČIAI IR PROGRAMOS TINKAMUMAS	5
4. PROGRAMOS FINANSINIO REZULTATYVUMO VERTINIMAS	5
5. PROGRAMOS ADMINISTRAVIMO SISTEMOS KOKYBĖS IR EFEKTYVUMO VERTINIMAS	7
6. PROGRAMOS SUDERINAMUMO VERTINIMAS.....	8
7. PROGRAMOS BENDROJO POVEIKIO VERTINIMAS	8
7.1. PROGRAMOS POVEIKIS KAIMO GYVENTOJŲ PAJAMOMS	10
7.2. PROGRAMOS POVEIKIS PRODUKTŲ KOKYBEI IR INOVACIJŲ DIEGIMUI	11
7.3. PROGRAMOS POVEIKIS ŪKIŲ STRUKTŪRAI IR KONKURENCINGUMUI	12
7.4. PROGRAMOS POVEIKIS APLINKOS IR KRAŠTOVAIZDŽIO GERINIMUI	13
7.5. PROGRAMOS POVEIKIS GYVENIMO KOKYBĖS KAIMO VIETOVĖSE GERINIMUI	14
7.6. PROGRAMOS POVEIKIS KAIMO GYVENTOJŲ SKAIČIUI IR STRUKTŪRAI	15
7.7. PROGRAMOS POVEIKIS VIETOS INICIATYVŲ ĮGYVENDINIMUI IR BENDRADARBIAVIMO PLĖTRAI	16
REKOMENDACIJŲ SUVESTINĖ.....	17

SANTRUMPOS

BPV	–	Bendroji pridėtinė vertė
DGVT	–	Didelės gamtinės vertės teritorijos
EDV	–	Europinio dydžio vienetas
EK	–	Europos Komisija
ES	–	Europos Sąjunga
EUR	–	Euras
EŽŪFKP	–	Europos žemės ūkio fondas kaimo plėtrai
KPPI	–	Kaimo paukščių populiacijos indeksas
LEADER	–	Programa, skirta kaimo plėtrai, skatinant vietos iniciatyvas ir įvairių kaimo plėtros dalyvių partnerystę (pranc. <i>Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale</i>)
LKT	–	Lietuvos kaimo tinklas
LMĮ	–	Labai maža įmonė
MDV	–	Metinis darbo vienetas
MPŪV	–	Mažiau palankios ūkininkauti vietovės
NMA	–	Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos
PGS	–	Perkamosios galios standartas
VVG	–	Vietos veiklos grupė
ŽŪM	–	Žemės ūkio ministerija
ŽŪN	–	Žemės ūkio naudmenos

1. ĮVADAS

Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 metų programa (toliau – Programa) buvo patvirtinta Europos Komisijos (toliau – EK) 2007 m. spalio 19 d. sprendimu Nr. C(2007)5076. Bendrasis Programos tikslas – užtikrinti ekonomikos augimą, didinant žemės ūkio, maisto ir miškų ūkio sektorių konkurencingumą, sukuriant galimybių kaimo ekonominei veiklai įvairinti ir gyvenimo kokybei kaimo vietovėse gerinti. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, Programoje išskirtos keturios prioritetinės investicinės kryptys ir 27 priemonės, skirtos žemės, maisto ir miškų ūkio sektorių konkurencingumui didinti (I kryptis), aplinkai ir kraštovaizdžiui gerinti (II kryptis), gyvenimo kokybei kaimo vietovėse ir kaimo ekonomikai įvairinti (III kryptis), *LEADER* metodui įgyvendinti (IV kryptis) bei techninei pagalbai. Be to, dalis lėšų buvo skirta tęstiniais įsipareigojimams pagal Kaimo plėtros 2004–2006 m. planą vykdyti.

Remiantis Tarybos reglamento (EB) Nr. 1698/2005 nuostatomis, Lietuvoje 2010 m. balandžio – gruodžio mėn. buvo atliktas Programos tarpinis vertinimas, kurį atliko dešimties ekspertų komanda. Tarpinio vertinimo tikslas buvo įvertinti Programos pažangą, tikslų pasiekimą, socialinį ir ekonominį poveikį bei poveikį Bendrijos prioritetų įgyvendinimui. Šiam tikslui suformuluoti konkretūs vertinimo uždaviniai: 1) įvertinti Programos tikslų ir prioritetų įgyvendinimo mastą, socialinį, ekonominį ir aplinkosauginį poveikį; 2) įvertinti Programos lėšų paskirstymo pagal kryptis ir priemones tinkamumą, dinamiką Programos įgyvendinimo metu, finansinį rezultatyvumą; 3) aprašyti Programos pakeitimus ir jų poveikį; 4) remiantis tradiciniais vertinimo kriterijais įvertinti kiekvieną priemonę atskirai; 5) identifikuoti veiksnius, turėjusius įtakos Programos įgyvendinimo sėkmei ar nesėkmei; 6) įvertinti Programos administravimo sistemos kokybę ir efektyvumą; 7) įvertinti Programos sąveiką su Bendrijos prioritetais; 8) pateikti išvadas ir rekomendacijas.

2. VERTINIMO METODOLOGIJA

Atliekant vertinimą, vadovautasi užsakovo parengtoje techninėje specifikacijoje nurodytais vertinimo klausimais ir EK metodiniais dokumentais dėl vertinimo metodų ir kaimo plėtros programų tarpinio vertinimo. Siekiant atsakyti į vertinimo klausimus, buvo naudojami pirminių ir antrinių informacijos šaltinių duomenys. *Antrinių* šaltinių duomenys apėmė įvairius dokumentus ir informacijos šaltinius: programinius dokumentus, metines Programos įgyvendinimo pažangos ataskaitas, statistinę informaciją, Programos priežiūros informaciją, ankstesnių Programos vertinimų ataskaitas ir pan. *Pirminių* šaltinių duomenys apėmė informaciją, surinktą vertinimo metu. Siekiant surinkti trūkstamus duomenis, buvo atliktos paramos gavėjų apklausos klausimynų pagrindu. Iš viso buvo apklausti 428 respondentai pagal šešias Programos priemones („Profesinio mokymo ir informavimo veikla“, „Miškų ekonominės vertės didinimas“, „Žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas“, „Parama verslo kūrimui ir plėtrai“, „Kaimo turizmo veiklos skatinimas“). Kitas pirminis informacijos šaltinis, kuriuo buvo remtasi vertinimo metu, yra interviu ir grupinės diskusijos su Programą administruojančių institucijų darbuotojais. Vertinant *LEADER* metodo įgyvendinimą, buvo atlikta vietos veiklos grupių (toliau – VVG) atstovų elektroninė apklausa, interneto svetainėje suprogramavus savęs įvertinimo (angl. *self-evaluation*) klausimyną.

Vertinimo metu vertintojai susidūrė su keliomis metodologinėmis problemomis, iš kurių svarbiausia – priežiūros duomenų prieinamumo ir išsamumo problema. Kaimo plėtros programos administravimo informacinėje sistemoje kaupiami ne visi vertinimui reikalingi priežiūros duomenys, be to, ne visada jie gali būti pateikiami reikiamais pjūviais. Taip pat paminėtini keli papildomi apribojimai – konteksto rodiklių nustatymo problema, Lietuvos žemės ūkio statistinių rodiklių rinkimo specifika, priežiūros rodiklių tikslinių reikšmių apibrėžimo problema, poveikio rodiklių apskaičiavimui reikiamų duomenų

trūkumas bei Programos poveikio įvertinimo problema (dėl užtrukusios priemonių įgyvendinimo pradžios kai kuriose srityse Programos poveikį matuoti dar per anksti).

Toliau pristatomi pagrindiniai vertinimo rezultatai pagal atskirus vertintus aspektus (vertinimo uždavinius) ir pateikiama rekomendacijų suvestinė.

3. POLITINIAI, EKONOMINIAI, SOCIALINIAI IR APLINKOSAUGINIAI POKYČIAI IR PROGRAMOS TINKAMUMAS

Vertinant Programos tinkamumą, pirmiausiai buvo išnagrinėti socialiniai, ekonominiai, politiniai ir aplinkosauginiai pokyčiai 2006–2010 m. laikotarpiu, jų poveikis Programos įgyvendinimui bei Programos poveikis tendencijų kaimo plėtros srityje kaitai. Svarbiausias išorinis veiksnys, daręs neigiamą įtaką programos įgyvendinimui ir rezultatams, – ekonominis nuosmukis. Krizės padariniai pasireiškė 2009 m.: lyginant su ankstesniais metais, 22 proc. nukrito žemės ūkio produktų supirkimo kainos, 21 proc. sumažėjo žemės ūkyje sukuriama bendroji pridėtinė vertė, smuko investiciniai procesai, mažėjo užimtųjų skaičius ne žemės ūkio sektoriuje. Ekonominis sunkmetis dar labiau išryškino Programos intervencijos logikos aktualumą, kadangi daugelis problemų, kurias buvo numatyta spręsti, prasidėjus recesijai dar labiau sustiprėjo (pavyzdžiui, maža žemės ūkio sektoriaus produktų pridėtinė vertė, smulkūs ir nepakankamai modernūs ūkiai, organizacinių ir verslumo gebėjimų trūkumas, smulkios ir mažai konkurencingos miškų valdos, menkas žemės ūkio produktų konkurencingumas tarptautinėje rinkoje, nepakankamas užimtumas kaimo vietovėse ir menkos galimybės plėtoti žemės ūkiui alternatyvią veiklą, gebėjimų ir vietos iniciatyvų stoka).

Bendrų ekonominių ir socialinių tendencijų kaita labiausiai apsunkino III krypties priemonių įgyvendinimą, nes potencialiems pareiškėjams ženkliai pablogėjo galimybės iš kreditavimo institucijų pasiskolinti projektų įgyvendinimui trūkstamas lėšas, o finansinės inžinerijos priemonės šioje kryptyje netaikomos. Be to, netikrumas dėl ateities trukdė priimti naujo verslo riziką. Tačiau ekonominis sunkmetis didino I krypties investicinių Programos priemonių paklausą, kadangi sumažėjo galimybės iš finansinių institucijų pasiskolinti ūkių modernizavimui reikiamas lėšas. Be to, dėl santykinai geresnės padėties žemės ūkyje, lyginant su kitais sektoriais, gyventojai buvo linkę likti ūkininkauti ir tokiu būdu užsitikrinti pakankamą pajamų lygį.

Vertinamuoju laikotarpiu ūkių restruktūrizacijos procesas buvo lėtas (2009 m. smulkūs ūkiai sudarė 76 proc. visų žemę deklaravusių ūkių). Analizuojant socialines kaimo vietovių charakteristikas, pastebėtina, kad vertinamuoju laikotarpiu užfiksuotas lėtas kaimo gyventojų ir ūkininkų amžiaus bei išsilavinimo struktūros kaitos procesas. Viena vertus, šias problemas buvo siekiama spręsti Programos intervencijomis, kita vertus, žemės ūkio sektoriaus charakteristikos darė įtaką Programos priemonių įgyvendinimui. Paminėtina, kad nacionaliniu ir ES lygiu taip pat buvo imtasi politinių veiksmų, siekiant gerinti padėtį žemės ūkio ir kaimo plėtros srityje. Pakankamai svarbūs tolesnei sektoriaus raidai buvo sprendimai, susiję su 2008 m. ES lygiu inicijuotu bendrosios žemės ūkio politikos patikrinimu bei Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai (toliau – EŽŪFKP) skirto finansavimo padidinimu (lėšas skiriant su „naujais iššūkiais“ susijusioms problemoms spręsti).

4. PROGRAMOS FINANSINIO REZULTATYVUMO VERTINIMAS

Programos tikslams pasiekti 2007–2013 m. laikotarpiu suplanuotas bendras 2,285 mlrd. EUR biudžetas, iš kurių ES paramos dalis (EŽŪFKP) sudaro 1,765 mlrd. EUR. Vertinamuoju laikotarpiu buvo išmokėta 500,595 mln. EUR, t. y. 22 proc. visam programavimo laikotarpiui suplanuotų paramos lėšų. Per pirmuosius trejus Programos įgyvendinimo metus paramos naudą pajuto apie 114 tūkst.

paramos gavėjų, todėl galima teigti, kad, įgyvendinant Programą, pavyko užtikrinti plačią paramos sklaidą. Sėkmingiausiai lėšos buvo įsisavinamos pagal pirmąją ir antrąją Programos kryptis, ypač pagal priemones „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“ (72 proc. visam programavimo laikotarpiui skirtos paramos), „Išmokos ūkininkaujantiems vietovėse su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietoves“ (47 proc.), „Žemės ūkio valdų modernizavimas“ (39 proc.), „Profesinio mokymo ir informavimo veikla“ (22 proc.), „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“ (14 proc.). Menkiausiai lėšos buvo įsisavintos pagal Programos trečiosios krypties priemones, kadangi 2007–2009 m. išmokėta vos 0,27 proc. visam programavimo laikotarpiui skirtos paramos. Pagal priemones „Dalyvavimas maisto kokybės schemose“, „Kaimo atnaujinimas ir plėtra“, „Vietos plėtros strategijų įgyvendinimas“, „Tarptautinis ir tarptautinis bendradarbiavimas“ lėšų vertinamuoju laikotarpiu nebuvo išmokėta.

1 lentelė. Programos lėšų įsisavinimas pagal kryptis

<i>Programos kryptis</i>	<i>Skirta paramos lėšų 2007–2013 m., tūkst. EUR</i>	<i>Gauta paraiškų 2007–2009 m.</i>	<i>Pasirašyta sutarčių (autorizuota paraiškų) 2007–2009 m.</i>	<i>Išmokėta paramos lėšų 2007–2009 m., tūkst. EUR</i>	<i>Dalis nuo skirta paramos lėšų 2007–2013 m., proc.</i>
I kryptis	950.138,22	10.247	8.235	268.431,24	28,25%
II kryptis	824.590,41	321.082	287.156	191.642,67	23,24%
III kryptis	280.599,55	434	97	759,12	0,27%
IV kryptis	136.993,80	82	52	2.380,12	1,74%
Techninė pagalba	92.979,20	5	5	37.382,42	40,21%
Iš viso:	2.285.301,18	331.850	295.545	500.595,57	21,91%

Remiantis paraiškų teikimo ir lėšų įsisavinimo dinamika pagal įvairias Programos priemones, galima teigti, kad programavimo pradžioje numatytas paramos paskirstymas pagal Programos tikslus ir uždavinius ne visiškai atitiko potencialių pareiškėjų poreikius. Vertinamuoju laikotarpiu daugiau nei planuota lėšų buvo reikalinga šiems Programos uždaviniams: jaunųjų ūkininkų įsikūrimo skatinimui, žemės ūkio valdų modernizavimui, žemės ūkio produktų perdirbimo ir pridėtinės vertės didinimo proceso skatinimui, profesinio mokymo ir informavimo veiklai, kaimo atnaujinimo ir plėtros veiksmams. Programos tikslams, susijusiems su perėjimo prie ne žemės ūkio veiklos rėmimu, konsultavimo paslaugų ūkininkams ir miško savininkams teikimu, ankstyvo pasitraukimo iš žemės ūkio veiklos skatinimu, paramos verslo kūrimui ir plėtrai bei kaimo turizmo veiklai teikimu, miškininkystės plėtros skatinimu, programavimo metu suplanuotos lėšos buvo įsisavintos mažesne apimtimi.

Atsižvelgiant į mažą kai kurių priemonių populiarumą, menkesnius gebėjimus įsisavinti paramą pagal naujo tipo veiklas, atsiradusias naujas projektų finansavimo galimybes (finansų inžinerija), konkurenciją tarp pačių Programos priemonių bei tarp kai kurių Programos priemonių ir tiesioginių išmokų, vertinamuoju laikotarpiu buvo atlikti penki finansinių išteklių perskirstymai (perskirstyta 50,47 mln. EUR, t. y. 2,2 proc. visų Programos lėšų), kuriais finansavimas padidintas priemonėms „Profesinio mokymo ir informavimo veikla“, „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“, „Žemės ūkio valdų modernizavimas“, „Žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas“, „Kaimo atnaujinimas ir plėtra“, „Dalyvavimas maisto kokybės schemose“, o sumažintas priemonėms „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“, „Naudojimas konsultavimo paslaugomis“, „Perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos“, „Parama verslo kūrimui ir plėtrai“, „Kaimo turizmo veiklos skatinimas“. Paminėtina, kad, atlikus lėšų perskirstymus, pavyko užtikrinti taisyklės n+2 įgyvendinimą bei paramos įsisavinimą, tačiau mažesnės finansinės intervencijos sumažino ir Programos poveikio mastą kai kurių kaimo plėtros problemų sprendimui (pavyzdžiui, susijusių su alternatyvių žemės ūkiui veiklų kaimo vietovėse plėtra).

5. PROGRAMOS ADMINISTRAVIMO SISTEMOS KOKYBĖS IR EFEKTYVUMO VERTINIMAS

Įvertinus Programos administravimo ir valdymo sistemos kokybę ir efektyvumą, galima teigti, kad ankstesnių žemės ūkio ir kaimo plėtros programų pagrindu buvo sukurta tinkama Programos administravimo ir valdymo sistema, kur funkcijos aiškiai apibrėžtos ir paskirstytos tarp Programą administruojančių institucijų ir jų padalinių, sudarytos prielaidos įtraukti kitus suinteresuotus asmenis į šį procesą. Teigiamai Programos administravimo sistemą vertina ir paramos gavėjai – 76 proc. respondentų ją įvertino palankiai. Kadangi Programos administravimo ir valdymo procedūros mažai skiriasi nuo ankstesnių laikotarpių, viena vertus, tai sudaro prielaidas didinti administravimo efektyvumą (egzistuoja reikiami gebėjimai, patirtis, galima efektyviau pasirengti kylančių problemų sprendimui), kita vertus, pastebimi tam tikri sisteminiai trūkumai, kurie buvo identifikuoti ir ankstesniais programavimo laikotarpiais (nesilaikoma teisės aktuose nustatytų paraiškų vertinimo terminų, nepakankamai veiksminga Programos stebėsenos sistema).

2007–2009 m. laikotarpiui būdingi dažni priemonių įgyvendinimo taisyklių ir Programos administravimo taisyklių keitimai, kurie apsunkino paramos administravimą ir didino administracinę naštą. Kita vertus, jie atspindėjo administruojančių institucijų pastangas didinti paramos patrauklumą. Programos administravimo kokybę gerino tokios sistemos naujovės kaip supaprastintųjų įgyvendinimo taisyklių pagal kai kurias I ir III krypties priemones parengimas pareiškėjams, kurių prašomos paramos suma neviršija 43,44 tūkst. EUR, Paskolų fondo įsteigimas ir tinkamas naujų paramos formų (finansų inžinerijos) integravimas, išsamaus remiamų ir neremiamų veiklų pagal III krypties priemones sąrašo sudarymas, el. deklaravimo sistemos, leidžiančios pateikti paraiškas tiesioginėms išmokoms už žemės ūkio naudmenų ir pašalių plotus gauti, įdiegimas ir platesnis naudojimas.

2 lentelė Programos administravimo sistemos stipriosios ir silpnosios pusės

<i>Administravimo sistemos stiprybės</i>	<i>Administravimo sistemos silpnybės</i>
<ul style="list-style-type: none"> Administravimo sistemos tęstinumas (pagrindinės Programą administruojančios institucijos yra tos pačios, kaip ir ankstesniais programavimo laikotarpiais). Užtikrinta plati vertikali ir horizontali partnerystė, įkurtas ir plėtojamas Lietuvos kaimo tinklas. Institucionalizuota stebėsenos ir vertinimo sistema. Intensyvi paramos galimybių, gerosios praktikos viešinimo veikla. Aukšta administravimo kokybė: administravimo sistemą kaip skaidrią ir patrauklią vertina didžioji dauguma pagrindinių vartotojų (pareiškėjų ir paramos gavėjų). Veiksmingai integruotos naujos paramos teikimo formos (finansų inžinerija). Kai kuriose priemonėse įvestos supaprastintos paramos teikimo procedūros, mažinančios pareiškėjų administracinius kaštus. Nustatytos veiksmingos paramos teikimo sąlygos (tinkamumo kriterijai), ribojančios savaimiškumo ir pakeitimo efektų pasireiškimą. Plėtojamos IT sistemos, efektyvinančios paramos administravimą. Didelis dėmesys rizikos valdymui. 	<ul style="list-style-type: none"> Dažnas priemonių administravimo taisyklių keitimas. Iš administracinės pusės nepasiteisinęs sprendimas įvesti paraiškų vertinimą etapais (papildomas krūvis NMA, sudėtingesnės galimybės prognozuoti lėšų įsisavinimo tempą). Stebėsenos duomenų surinkimo ir apdorojimo problemos, nepakankamas priežiūros duomenų naudojimas Programos tobulinimo tikslams. Nepakankamai aiškus stebėsenos ir vertinimo atskyrimas, neaiškios detaliųjų vertinimų planavimo procedūros. Riboti žmogiškieji ištekliai Programos stebėsenos funkcijoms vykdyti, kurie riboja galimybes tobulinti Programos stebėsenos sistemą, spręsti rodiklių interpretavimo ir duomenų kokybės problemas. Poreikių analize nepagrįstas administracinių gebėjimų stiprinimas. Augantis NMA ir ŽŪM darbuotojų, administruojančių Programą, darbo krūvis (ši Problema iš dalies sprendžiama pasitelkiant išorės ekspertus, pavyzdžiui, paraiškų vertinimui NMA).

Programos įgyvendinimo laikotarpiu, atsižvelgiant į besikeičiančią situaciją dėl išorės veiksnių (ypač dėl ekonominio sunkmečio), iškilusias problemas, skirtingą pareiškėjų aktyvumą pagal įvairias priemones, Lietuva pateikė šešis Programos pakeitimų paketus (2008 m. – du, 2009 m. – tris, o

2010 m. – viena), iš kurių penkis jau patvirtino EK. Pakeitimais buvo siekiama didinti paramos sklaidą, tikslinti reikalavimus paramai gauti, didinti išmokas ir paramos intensyvumą, spartinti ES lėšų panaudojimą, priemonės padaryti patrauklesnes pareiškėjams, mažinti administracinę naštą institucijoms bei spartinti paraiškų vertinimą. Be to, keičiant Programą, buvo reaguojama į pasikeitusią ekonominę situaciją ir siekiama padidinti paramos patrauklumą ekonominio sunkmečio sąlygomis (įvestos finansų inžinerijos priemonės, paskirstytos papildomos lėšos su „naujais iššūkiais“ susijusioms problemoms spręsti). Institucijų pastangos skatinti potencialius pareiškėjus dalyvauti paramos schemose ir siekti įgyvendinti numatytus priemonių tikslus ir rodiklius, operatyvus reagavimas į situacijos pokyčius vertintinas teigiamai.

6. PROGRAMOS SUDERINAMUMO VERTINIMAS

Nacionalinėje kaimo plėtros 2007–2013 m. strategijoje ir Programoje daug dėmesio skiriama paramos suderinamumui, t. y. siekiama, kad specialieji kaimo ir žemės ūkio plėtros tikslai būtų tarpusavyje suderinti, užtikrinant didžiausią sąveiką tarp atskirų krypčių bei kartu vengiant galimo priešingo faktinio poveikio. Identifikuoti, koku mastu padidėjo sąveika tarp Programos krypčių, yra sudėtinga, nes daugelio priemonių įgyvendinimas pradėjo išibėgėti tik paskutiniaisiais vertinamojo laikotarpio metais. Dėl to, siekiant nustatyti Programos krypčių sąveikos padidėjimą, buvo analizuojamas: 1) suderinamumo tarp priemonių pagal skirtingas Programos kryptis efektas ir 2) priemonių, susijusių su kitos Programos krypties bendruoju arba hierarchiniais tikslais, suderinamumas. Galima teigti, kad Programos priemonių įgyvendinimas padidino krypčių sąveiką bei prisidėjo prie pagrindinių šalies kaimo plėtros problemų – mažo vidutinio ūkio dydžio, mažų pajamų ir nepakankamų pajamų šaltinių, technologijų stygiaus, grėsmių aplinkai – sprendimo, tačiau poveikis daugelyje sąveikos sričių buvo mažas arba nepasireiškė dėl nepradėtų įgyvendinti programų. Paminėtina, kad programiniu lygiu suderinamumas pasireiškė su kaimo plėtros prioritetais, kurie yra finansuojami iš ES struktūrinių fondų, Sanglaudos fondo, Europos žuvininkystės fondo, tačiau suderinamumo mastą bus galima įvertinti vėliau, išibėgėjus visų Programos priemonių įgyvendinimui.

Programa, darydama poveikį užimtumui, konkurencingumui, pajamoms bei aplinkai, prisidėjo prie ES horizontaliųjų prioritetų / strategijų įgyvendinimo:

- *Lisabonos strategijos*, kuriant ir išlaikant darbo vietas, skatinant ekonomikos augimą žemės ūkio, miškininkystės ir maisto pramonės sektoriuose, didinant gamybos produktyvumą ir gerinant produktų kokybę;
- *Darnios plėtros prioriteto*, skatinant aplinką tausojančių žemės ūkio praktikų plėtrą (įgyvendinant Geteborgo išipareigojimus, Vandens pagrindų direktyvos nuostatas, Kioto protokolo reikalavimus);
- *Lygių galimybių principo*, sudarant vienodas sąlygas visiems pareiškėjams teikti paraiškas ir gauti paramą;
- *Ekonominės ir socialinės sanglaudos prioriteto*, mažinant atotrūkį tarp miesto ir kaimo, palankių ir mažiau palankių ūkininkauti vietovių.

7. PROGRAMOS BENDROJO POVEIKIO VERTINIMAS

Vertinant Programos įgyvendinimo poveikį, visų pirma buvo atlikta 27 priemonių analizė, išnagrinėjant priemonių intervencijos logiką, priežiūros rodiklių pasiekimą ir finansinį įgyvendinimą bei atsakant į priemonių lygio vertinimo klausimus. Vėliau priemonių analizės rezultatai agreguoti į Programos lygį, vertinant bendrąjį Programos poveikį. Programos poveikis buvo vertinamas, atsižvelgiant į septynis Europos Komisijos rekomenduojamus poveikio rodiklius: ekonomikos augimą, užimtumo padidėjimą, darbo našumą, biologinės įvairovės nykimo sumažinimą, didelės gamtinės

vertės ūkių ir miškų žemės pokytį, maistinių medžiagų balanso pokytį ir atsinaujinančios energijos gamybos padidėjimą (vertinimo rezultatai pagal kiekvieną pagrindinį rodiklį apibendrinami lentelėje). Svarbu paminėti, kad vertinimo metu buvo nustatytas žemas savaimiškumo laipsnis – vidutiniškai investicinėse priemonėse jis siekė apie 12 proc., – todėl grynasis Programos poveikis mažai skiriasi nuo bendrojo.

3 lentelė. Bendrasis Programos poveikis

Rodiklis	Tikslas 2007–2013 m.	Programos poveikis 2007–2009 m.
Ekonominiai – socialiniai poveikio rodikliai		
Ekonomikos augimas	Žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuje	2 300 000 PGS 2007–2009 m. dėl Programos intervencijų žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuje sukurta BPV, išreikšta perkamosios galios standartu (PGS), siekė 170,12 mln. Analizuojant tik 2009 m. duomenis, prie ekonomikos augimo žemės ūkyje ir miškininkystėje Programa prisidėjo 8,5 proc. Lyginant su planuotu rodikliu, Programos pažanga – didelė, tačiau iškeltas kiekybinis tikslas nėra adekvatus investicijoms.
	Maisto pramonės sektoriuje	330 800 PGS 2007–2009 m. laikotarpiu Programos įgyvendinimo dėka maisto pramonėje sukurta BPV sudarė 75,24 mln. PGS. Analizuojant tik 2009 m. duomenis, dėl Programos intervencijų sukurta papildoma BPV sudarė 3,9 proc. bendrosios pridėtinės vertės, kuri tais metais buvo sukurta maisto pramonėje. Paminėtina, kad nustatytas kiekybinis tikslas taip pat nėra adekvatus intervencijos mastui.
	Ne žemės ūkio sektoriuje	4–5 proc. 2007–2009 m. laikotarpiu pagal III ir IV krypties priemones įsisavinta apie 3 mln. EUR paramos. Programa ekonomikos augimui ne žemės ūkio sektoriuje vertinamuoju laikotarpiu statistiškai apskaičiuojamo poveikio neturėjo.
Užimtumo padidėjimas	Ne žemės ūkio sektoriuje	5–7 proc. 2007–2009 m. laikotarpiu pagal III ir IV krypties priemones buvo sukurta 13 naujų darbo vietų: 9 darbo vietos sukurtos pagal priemonę „Parama verslo kūrimui ir plėtrai“, 3 darbo vietos – pagal priemonę „Perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos“, 1 darbo vieta – pagal priemonę „Kaimo turizmo veiklos skatinimas“. Programa užimtumo didėjimui ne žemės ūkio sektoriuje vertinamuoju laikotarpiu poveikio neturėjo.
	Žemės ūkyje, miškininkystėje ir maisto pramonėje	- 2007–2009 m. laikotarpiu dėl Programos intervencijų žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuose, neįvertinant savaimiškumo efekto, pavyko sukurti ar išsaugoti 670 darbo vietų, o maisto pramonės sektoriuje – 427 darbo vietas. Paminėtina, kad ekonometrinio modeliavimo būdu buvo apskaičiuotas tik samdomų darbuotojų skaičiaus pokytis, nes dėl duomenų rinkimo specifikos Programos poveikis individualiai ūkiuose dirbančiųjų skaičiui negali būti apskaičiuotas. Atsižvelgiant į tai, kad kai kurios priemonės daugiausiai kuria darbo vietas individualiai ūkininkaujantiems asmenims ar jų šeimų nariams, Programos poveikis naujų darbo vietų kūrimui yra dar didesnio masto.
Darbo našumas	Žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuje	1) 9 400 EUR/MDV (žemės ūkyje); 2) 15 600 EUR/MDV (miškų ūkyje) Programos dėka darbo našumas žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuje 2007 m. didėjo 21 EUR/MDV, 2008 m. – 122 EUR/MDV, 2009 m. – 549 EUR/MDV. Analizuojant 2009 m. darbo našumo duomenis, matyti, kad Programos pasiektas efektas bendrame šalies rodiklyje sudaro 8,5 proc. Kadangi bendras darbo našumas sektoriuje 2009 m. smuko, Programos intervencijos (ypač pagal priemonę „Žemės ūkio valdų modernizavimas“) švelnino neigiamas tendencijas.
	Maisto pramonės sektoriuje	10 100 EUR/MDV Dėl Programos intervencijų darbo našumas maisto pramonės sektoriuje 2007 m. augo 9 EUR/MDV, 2008 m. – 223 EUR/MDV, 2009 m. – 969 EUR/MDV. 2009 m. Programos sukurtas efektas sudarė 3,9 proc. bendro šalies darbo našumo maisto pramonėje rodiklio. Daugiausiai įtakos turėjo priemonė „Žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas“.
Aplinkosauginiai poveikio rodikliai		
Biologinės įvairovės nykimo sumažinimas	Sustabdytas biologinės įvairovės mažėjimas.	Pagal Programą paremtas plotas, kuriame tiesiogiai siekiama prisidėti prie biologinės įvairovės išsaugojimo, siekė 90 683 ha (7,3 proc. viso vertinamuoju laikotarpiu pagal aplinkosaugos priemones paremto ploto). Programa darė teigiamą poveikį biologinės įvairovės išsaugojimui. Daugiausiai įtakos turėjo priemonė „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“ bei jos programos „Kraštovaizdžio tvarkymas“ ir „Ekologinis ūkininkavimas“.

Rodiklis	Tikslas 2007–2013 m.	Programos poveikis 2007–2009 m.
		Vis dėlto šalies mastu šis poveikis – mažas (atsižvelgiant tiek į Programoje iškeltą kiekybinį tikslą, tiek į bendrą šalies teritoriją – parama apėmė 1,4 proc. šalies teritorijos).
Didelės gamtinės vertės ūkių ir miškų žemės pokytis	Šešios tikslinės reikšmės skirtingoms priemonėms. ¹	Pagal Programos priemones remti veiksmai antrojo ir trečiojo tipo didelės gamtinės vertės teritorijose, t. y. atitinkamai teritorijose, kuriose taikoma didelės gamtinės vertės ūkininkavimo praktika, ir teritorijose, kurios yra saugomos dėl jose gyvenančių retų rūšių. Didelės gamtinės vertės praktika žemės ūkio naudmenose buvo vykdoma 59 420 ha plote (3 proc. DGVT žemės ūkio naudmenų ploto) ir 3 214 ha miškų plote (0,5 proc. DGVT miškų ploto). Daugiausiai įtakos turėjo priemonės „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“, „Pirmas žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“, „Pirmas ne žemės ūkio paskirties žemės ir apleistos žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“. Pagal Programą paremtas plotas saugomose gamtinėse teritorijose siekė 27 172 ha (1 proc. saugomų gamtinių ir DGVT miškų teritorijų). Programa darė teigiamą poveikį DGVT, tačiau tikėtina, kad dėl mažos aprėpties šis poveikis šalies mastu yra pakankamai menkas.
Maistinių medžiagų balanso pokytis	Išlaikomi teigiami pokyčiai.	Pagal Programą paremtas plotas, kuriame tiesiogiai siekiama prisidėti prie vandens ir dirvos kokybės gerinimo, siekė 83 177 ha (6,7 proc. viso vertinamuoju laikotarpiu pagal aplinkosaugos priemones paremto ploto). Programa darė teigiamą poveikį vandens kokybės gerinimui, tačiau šalies mastu šis poveikis buvo pakankamai mažas (1,2 proc. šalies teritorijos). Prie maistinių medžiagų balanso pokyčio labiausiai prisidėjo veiksmai (14 734 paramos gavėjai), susiję su siekiu mažinti vandens taršą organinėmis medžiagomis, riboti trąšų ir pesticidų naudojimą, apželdinti žemę mišku ir tokiu būdu užkirsti kelią žemės ūkio veiklai, dirvos tręšimui ir erozijos procesams.
Atsinaujinančios energijos gamybos padidėjimas	Atsinaujinančios energijos gamyba iš medienos, jos atliekų ir medžio žaliavų – 8 proc. arba 850 naftos ekvivalento vienetų.	Pagal Programą paremtas plotas, kuriame tiesiogiai siekiama prisidėti prie klimato kaitos švelninimo, siekė 25 151 ha (2 proc. viso vertinamuoju laikotarpiu pagal aplinkosaugos priemones paremto ploto). Programa sudaro prielaidas klimato kaitos švelninimui ateityje, tačiau kol kas poveikis nepasireiškė (ribota pažanga miškininkystės priemonių įgyvendinimo procese, be to, miškininkystės priemonių poveikis pasireiškia ilguoju laikotarpiu). Svarbu tai, kad Programoje numatytas kiekybinis tikslas vertinamuoju laikotarpiu buvo beveik pasiektas ir be Programos indėlio, kadangi 2009 m. atsinaujinančios energijos gamyba iš medžio žaliavų siekė 820 naftos ekvivalento vienetų. Dėl šios priežasties rekomenduotina poveikio rodikliui nustatyti ambicingesnę kiekybinę tikslą.

7.1. PROGRAMOS POVEIKIS KAIMO GYVENTOJŲ PAJAMOMS

Parama pagal Programą gana didele apimtimi tiesiogiai ir netiesiogiai prisidėjo prie kaimo gyventojų pajamų didinimo ir palaikymo, o daugiausiai įtakos turėjo I ir II krypties priemonės. Remiantis statistiniais duomenimis, 2007–2009 m. iš žemės ūkio ir miškininkystės gaunamos kaimo gyventojų pajamos šalyje sumažėjo 37 proc. (nuo 515,11 mln. EUR 2007 m. iki 325,74 mln. EUR 2009 m.), todėl parama pagal Programos priemones padėjo sušvelninti neigiamas tendencijas. Didžiausią tiesioginį poveikį pajamoms darė priemonė „Išmokos ūkininkaujantiems vietovėse su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietoves (mažiau palankios ūkininkauti vietovės)“, kuria kompensuojamos dėl kliūčių žemės ūkio gamybai patirtos papildomos išlaidos ar prarastos pajamos. 2007–2008 m. kompensacinės išmokos pagal šią priemonę sudarė 18 proc. metinių šalies ūkininkų ūkininkavimo pajamų. Pagal priemonę „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“ buvo kompensuojamos ūkininkų išlaidos ar prarastos pajamos, patirtos dėl prisiimtų aplinkai palankių įsipareigojimų. Vienam paramos gavėjui

¹ 1) ŽŪN sudaro 50 proc. didelės gamtinės vertės plotų; 2) Tinkamai tvarkomų ŽŪN ploto padidėjimas didelės gamtinės vertės vietovėse 50 proc.; 3) Didelės gamtinės vertės miško vietovės sudarys 4 000 tūkst. ha arba 31,5 proc.; 4) Didelės gamtinės vertės miškai sudarys 1 tūkst. ha, t. y. 9,5 proc. pašoninių plotų; 5) Didelės gamtinės vertės miškų ploto padidėjimas 4 000 ha; 6) Didelės gamtinės vertės miško ploto padidėjimas 4 000 tūkst. ha arba 31,5 proc.

per metus vidutiniškai teko 1 289,90 EUR išmokų, o tai 2007 m. ir 2008 m. atitinkamai sudarė 35,81 proc. ir 38,28 proc. vieno namų ūkio nario (žemdirbio) disponuotų pajamų.

Parama pagal Programos priemones prisidėjo ir prie žemės ūkio veikla neužsiimančių gyventojų pajamų palaikymo / didinimo. Įgyvendinant priemonę „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“ vidutinės metinės ūkio perleidėjo pajamos siekė 2 721 EUR. Ši suma viršijo vidutines pajamas, tekusias vienam namų ūkio nariui kaime 2007–2008 m., ir sudarė 75,54 proc. 2007 m. bei 80,75 proc. 2008 m. žemdirbių disponuojamų pajamų. Be to, pagal daugelį I krypties priemonių netiesiogiai taip pat buvo prisidedama prie kaimo gyventojų pajamų didinimo. Pagal priemones „Žemės ūkio valdų modernizavimas“, „Miškų ekonominės vertės didinimas“, „Žemės ūkio ir miškininkystės plėtra ir pritaikymo infrastruktūra“ investuojant modernizacijos procesus buvo sudaromos geresnės galimybės inovacijas įdiegusiems žemės ūkio valdoms realizuoti savo produkciją rinkoje ir tokiu būdu didinti pajamas. Pagal priemones „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“ ir „Pusiau natūrinis ūkininkavimas“ taip pat netiesiogiai buvo užtikrinamos pajamos ūkyje dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams.

Vertinamuoju laikotarpiu III ir IV krypties priemonės, kuriomis siekiama užtikrinti alternatyvius žemės ūkiui pajamų šaltinius kaimo gyventojams, dėl mažos įgyvendinimo apimties realaus poveikio neturėjo. Atsižvelgiant į priemonių įgyvendinimo tendencijas ir paraiškų teikimo dinamiką 2010 m., galima teigti, kad artimiausiu laikotarpiu šių priemonių poveikis gyventojų pajamoms turėtų būti didesnis.

7.2. PROGRAMOS POVEIKIS PRODUKTŲ KOKYBEI IR INOVACIJŲ DIEGIMUI

Pagal Programos I krypties priemonių „Žemės ūkio valdų modernizavimas“, „Miškų ekonominės vertės didinimas“, „Žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas“ ir „Dalyvavimas maisto kokybės schemose“ intervencijos logiką siekiama gerinti produktų kokybę ir didinti pridėtinę vertę, remiant investicijas į naujų produktų sukūrimą ir naujų technologijų įdiegimą, technologinių procesų modernizavimą arba kitus veiksmus. Žemės ūkio ir maisto produktų kokybės gerinimo tikslų buvo siekiama, įgyvendinant pagal Programos II krypties priemonę „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“ remiamą „Ekologinio ūkininkavimo“ programą. Šių priemonių įgyvendinimo rezultatai rodo, kad Programos poveikis produktų kokybei ir inovacijų diegimui šalies mastu buvo mažas, išskyrus „Ekologinio ūkininkavimo“ programos įgyvendinimo atveju. Svarbu paminėti, kad „Ekologinio ūkininkavimo“ programos dėka sertifikuotas ekologinių ūkių plotas šalyje padidėjo 40 proc. iki 134 955 ha (2009 m.), o jo dalis naudojamos žemės ūkio naudmenose padidėjo nuo 3,5 proc. iki 5 proc. Tai turėjo didelį poveikį ekologinių produktų rinkos plėtrai Lietuvoje ir šiuos produktus perdirbančių / gaminančių įmonių skaičiaus padidėjimui. Kita vertus, didžiausią dalį (apie 70 proc.) visų sertifikuotų ekologinių plotų sudarė varpiniai ir ankštiniai javai, per maža pažanga padaryta kitų augalinių kultūrų ekologinio ūkininkavimo srityje.

2007–2009 m. priemonės „Žemės ūkio valdų modernizavimas“ investicinė parama buvo suteikta 3 646 ūkiams, tačiau iki 2009 m. pabaigos naujus produktus ir technologijas buvo įdiegę tik 8 ūkiai. Didžioji dalis investicijų pagal šią priemonę buvo nukreipta į mažos apimties projektų, skirtų ūkių materialiniams ištekliams atnaujinti, įgyvendinimą. Pagal priemonę „Miškų ekonominės vertės didinimas“ vertinamuoju laikotarpiu buvo paremti tik 22 projektai, nors, remiantis paramos gavėjų apklausos duomenimis, naujus produktus savo miško valdose pradėjo gaminti trečdalis, o inovacijas įdiegė mažiau nei pusė paramą gavusių asmenų. Panaši situacija susiklostė priemonės „Žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas“ atveju, kadangi buvo paremtos tik 22 įmonės, kurios sudarė vos 4 proc. visų šalyje 2009 m. pabaigoje veikusių maisto pramonės įmonių.

Priemonė „Dalyvavimas maisto kokybės schemose“ pradėta įgyvendinti 2010 m.. Nepaisant to, kad pagal ją planuojama paremti 400 projektų, priemonės poveikis produktų kokybės gerinimui turėtų būti pakankamai reikšmingas vien dėl to, kad paskatintų ūkininkus dalyvauti nacionalinėse maisto kokybės schemose ir plėtoti išskirtinės kokybės produktų gamybą bei pateikti ją vartotojams. Programos parama produktų kokybės gerinimui tampa dar svarbesnė, atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu ūkininkai daugiausiai dėmesio ir lėšų vis dar skiria ūkio modernizavimo ir pirminių gamybinių procesų tobulinimui.

7.3. PROGRAMOS POVEIKIS ŪKIŲ STRUKTŪRAI IR KONKURENCINGUMUI

Bendras tikslas plėtoti šiuolaikiškus ir konkurencingus žemės ūkio, miškininkystės ir maisto pramonės sektorius yra keliamas visoms I krypties priemonėms. 2007–2009 m. laikotarpiu Programos įgyvendinimas prisidėjo prie žemės ūkio ir miškininkystės sektorių restruktūrizavimo, modernizavimo ir konkurencingumo didinimo, o priemonių tarpusavio sąveika skatino teigiamus pokyčius ūkių stambinimo srityje. Vis dėlto, atsižvelgiant į priemonių įgyvendinimo rezultatus, Programos poveikis šalies mastu buvo pakankamai mažas. Ūkių restruktūrizacijos procesas šalyje vyko lėtai, kadangi smulkių ūkių dalis sumažėjo vos 2,6 proc. 2009 m. smulkūs ūkiai sudarė 76 proc. visų žemę deklaravusių ūkių. Vis dėlto galima užfiksuoti pozityvias tendencijas vidutinio ūkio dydžio augimo srityje, kadangi vertinamuoju laikotarpiu ūkių deklaruojamų žemės ūkio naudmenų vidutinis plotas padidėjo 21 proc. (nuo 12,4 ha 2006 m. iki 15 ha 2009 m.). Panašias tendencijas galima užfiksuoti ir šalies maisto pramonėje, kadangi vertinamojo laikotarpio pabaigoje mažos įmonės, kuriose dirba mažiau kaip 50 darbuotojų, sudarė daugiau nei tris ketvirtadalius (77 proc.) visų veikusių Lietuvos maisto pramonės įmonių.

Daugiausiai įtakos konkurencingumo tikslo pasiekimui turėjo priemonė „Žemės ūkio valdų modernizavimas“, kuriai 2007–2013 m. laikotarpiu suplanuota skirti didžiausią lėšų sumą (406,52 mln. EUR). Pagal šios priemonės intervencijos logiką į paramą gali pretenduoti ne mažesni nei 4 EDV dydžio ūkiai. Vertinamuoju laikotarpiu investicinė parama buvo suteikta 3 646 ūkiams, o jie sudarė apie penktadalį šalies ūkių, kurie didesni nei 4 EDV. Pagal priemonę paremtos investicijos prisidėjo prie gamybos modernizavimo, sudarant palankesnes sąlygas darbo našumui paremtuose ūkiuose kelti ir sukuriama pridėtinei vertei didinti. Prie ūkių restruktūrizacijos ir konkurencingumo didinimo taip pat buvo siekiama prisidėti, įgyvendinant priemones „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“, „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“, „Pusiau natūrinis ūkininkavimas“.

Pagal priemonę „Pusiau natūrinis ūkininkavimas“ teikiant paramą mažiems ūkiams (2–3,99 EDV) vertinamuoju laikotarpiu buvo paremta tik 4,7 proc. visų šalyje veikusių ūkių (696 paramos gavėjai). Investicijų poveikis ūkių stambinimui šalies mastu buvo pakankamai mažas. Panaši situacija susiklostė ir priemonės „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“ atveju, kadangi paremtas žemės plotas sudarė tik 1,5 proc. ūkininkų valdomo bendro žemės ploto, o vidutinis perleidžiamo ūkio dydis (12,8 ha) buvo didesnis nei planuota (5,2 ha). Didesnę įtaką ūkių restruktūrizacijos procesui turėjo priemonė „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“, kadangi vertinamuoju laikotarpiu paramą gavę kuriami ūkiai buvo 4 kartus didesni nei vidutinis ūkio dydis šalyje – 46,5 ha. Be to, paremtas žemės plotas sudarė 5 proc. ūkininkų valdomo bendro žemės ploto (1 092,8 tūkst. ha). Kita vertus, tikėtina, kad didesni ūkiai, turėdami geresnius administracinius gebėjimus, turėjo ir didesnes galimybes gauti paramą.

Prie ūkių konkurencingumo tikslo pasiekimo taip pat prisidėjo priemonė „Profesinio mokymo ir informavimo veikla“ (vertinamuoju laikotarpiu mokymuose dalyvavo daugiau nei 78 tūkst. dalyvių), kadangi viena iš svarbiausių žemės ūkio konkurencingumo sąlygų yra šiame sektoriuje dirbančių specialistų kvalifikacija. Priemonių „Žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas“, „Žemės ūkio ir miškininkystės plėtra ir pritaikymo infrastruktūra“, „Miškų ekonominės vertės

didinimas“ poveikis ūkių konkurencingumui buvo mažas. Pagal priemonę „Žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas“ paremtos 22 įmonės. Paminėtina, kad iš 72 įmonių, iki 2013 m. planuojamų paremti pagal šią priemonę, 32 proc. sudaro mažos įmonės, 47 proc. – vidutinės įmonės, o 21 proc. – didelės įmonės. Ši proporcija neatitinka realios šalies maisto pramonės įmonių struktūros, todėl mažos įmonės turi mažiau galimybių pasinaudoti ES parama.

Maža apimtimi prie ūkių konkurencingumo didinimo prisidėjo ir priemonė „Žemės ūkio ir miškininkystės plėtra ir pritaikymo infrastruktūra“, pagal kurią siekiama sudaryti tinkamas sąlygas infrastruktūros plėtrai, kuri sustiprintų žemės ir miškų ūkio konkurencingumą. Vertinamuoju laikotarpiu pagal šią priemonę rekonstruota ir atnaujinta 2 proc. šalyje esančių drenažo magistralių ir vos 0,6 proc. hidrotechnikos statinių. Pagal priemonę „Miškų ekonominės vertės didinimas“ lėšos pradėtos įsisavinti tik 2009 m. ir paremti 22 projektai, t. y. 13 proc. planuoto tikslinio rodiklio.

7.4. PROGRAMOS POVEIKIS APLINKOS IR KRAŠTOVAIZDŽIO GERINIMUI

Bendras tikslas gerinti kraštovaizdį ir aplinką yra keliamas visoms II krypties priemonėms. 2007–2009 m. laikotarpiu Programa tiesiogiai ar per nustatytus ūkininkavimo apribojimus prisidėjo prie aplinkos gerinimo, o bendras pagal aplinkosaugos priemones paremtas plotas siekė 1,23 mln. ha. Šiame plote buvo laikomasi ūkinės veiklos apribojimų, vykdoma didelės gamtinės vertės ūkininkavimo praktika, prisidedama prie biologinės įvairovės išsaugojimo, klimato kaitos švelninimo, skatinami teigiami maistinių medžiagų balanso pokyčiai bei atsinaujinančios energijos gamyba. Didžiausią poveikį aplinkos gerinimui turėjo priemonės „Išmokos ūkininkaujantiems vietovėse su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietoves“ ir „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“. Pagal pirmąją iš jų buvo paremtas didesnis nei 1,1 mln. ha plotas, kuris sudarė 89 proc. viso vertinamuoju laikotarpiu pagal II krypties priemones paremto ploto ir 17 proc. šalies teritorijos. Išmokos už ūkininkavimo plėtojimą vietovėse su kliūtimis buvo išmokėtos daugiau nei 92,2 tūkst. žemės ūkio valdų. Pagal priemonę „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“ buvo paremta 12,8 tūkst. ūkininkų ir 109,28 tūkst. ha plotas, kuris sudarė 4 proc. šalies žemės ūkio naudmenų ploto.

Prie aplinkosaugos reikalavimų įgyvendinimo saugomose teritorijose nedidele apimtimi prisidėjo priemonės „Natura 2000“ išmokos ir išmokos, susijusios su Direktyva 2000/60/EB bei „Natura 2000“ išmokos (parama „Natura 2000“ vietovėms miškuose)“. Pagal pirmąją priemonę paremtas 11,73 tūkst. ha plotas, kuris sudarė 1,5 proc. viso šalyje esančio „Natura 2000“ teritorijoms priskiriamo ploto, o pagal antrąją priemonę paremtas plotas siekė 1,7 tūkst. ha ir sudarė vos 0,2 proc. saugomoms teritorijoms priskiriamo ploto.

Teigiamą poveikį aplinkos ir kraštovaizdžio gerinimui darė miškininkystės plėtrai skirtos priemonės, tačiau dėl mažos priemonių įgyvendinimo apimties šis poveikis šalies mastu nebuvo didelis. Pagal priemones „Pirmas žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“ ir „Pirmas ne žemės ūkio paskirties žemės ir apleistos žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“ lėšos buvo skirtos 683 paramos gavėjams, o mišku apželdintas žemės plotas siekė 4,48 tūkst. ha. Menkai buvo pasiekti ir kitų miškininkystės plėtrą skatinančių priemonių finansiniai ir fiziniai rodikliai: pagal priemonę „Miškų aplinkosaugos išmokos“ paremtas 202,58 ha plotas (0,009 proc. šalies miškų teritorijos); pagal priemonę „Miškininkystės potencialo atkūrimas ir prevencinių priemonių įdiegimas“ suteiktomis lėšomis atkurtas 7,15 ha pažeistų miškų plotas; pagal priemonę „Pelno nesiekiančios investicijos miškuose“ paremtas 37 ha plotas. Aktyvų pareiškėjų dalyvavimą miškininkystės priemonėse stabdė keletas kompleksinių priežasčių, kurios pirmiausiai buvo susijusios su ilgu investicijų į miško valdas atsipirkimo laikotarpiu (30–40 metų), nepalankia ankstesnio programavimo laikotarpio patirtimi. Atsižvelgiant į 2010 m. paraiškų teikimo dinamiką, tikėtina, kad miškininkystės priemonių įgyvendinimas turėtų paspartėti.

Paminėtina, kad prie aplinkos gerinimo prisidėjo ne tik II, bet ir I krypties priemonės „Žemės ūkio valdų modernizavimas“, „Miškų ekonominės vertės didinimas“, „Žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas“ bei „Žemės ūkio ir miškininkystės plėtra ir pritaikymo infrastruktūra“, į kurias integruoti su aplinkos apsauga susiję veiklos tikslai. Tokiu būdu tikimasi padidinti Programos sinerginį efektą, gerinant aplinką, vandens kokybę, tausojančiai naudojant žemės ir miškų išteklius. Vertinamuoju laikotarpiu pagal priemonę „Žemės ūkio valdų modernizavimas“ buvo teikiama parama Nitratų direktyvos reikalavimų įgyvendinimui. 2007–2009 m. į organinių atliekų sandėliavimo gerinimą, kuris skatinamas pagal direktyvą, investavo 135 paramos gavėjai, kurie sudarė 4 proc. visų per pirmus trejus Programos įgyvendinimo metus pagal šią priemonę paramą gavusių asmenų skaičiaus. 2007–2009 m. laikotarpiu paremtų veiksmų organinių atliekų sandėliavimo srityje skaičius sudarė 15 proc. įgyvendintų mėšlidžių/srutų rezervuarų įrengimo projektų, kurie paramą gavo 2004–2006 m. (iš viso 914 projektų).

7.5. PROGRAMOS POVEIKIS GYVENIMO KOKYBĖS KAIMO VIETOVĖSE GERINIMUI

Bendras tikslas gerinti gyvenimo kokybę ir didinti gyventojų užimtumą kaimo vietovėse yra keliamas III krypties priemonėms. Prie šio tikslo pasiekimo prisideda ir *LEADER* metodo įgyvendinimas bei I ir II krypties priemonės. III krypties priemonių įgyvendinimas vertinamuoju laikotarpiu pamatuojamo poveikio kaimo vietovių plėtrai ir gyvenimo kokybės gerinimui neturėjo, kadangi paramą gavo 20 paramos gavėjų, kuriems išmokėta vos 0,2 proc. visam programavimo laikotarpiui skirtų lėšų: pagal priemonę „Perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos“ paremti 3 ūkininkai, pagal priemonę „Parama verslo kūrimui ir plėtrai“ – 8 įmonės, o pagal priemonę „Kaimo turizmo veiklos skatinimas“ – 9 kaimo turizmo plėtros veiklos.

Pagal Programą siekiama gerinti gyvenimo kokybę, *pirmiausiai* didinant kaimo gyventojų įsidarbinimo galimybes ir pajamas (skatinant veiklos įvairinimą, verslą, amatų ir kaimo turizmo plėtrą). Pagal III krypties priemones iki 2013 m. suplanuota sukurti 20 000 darbo vietų ne žemės ūkio sektoriuje, tačiau 2007–2009 m. laikotarpiu Programos įgyvendinimas šiam rodikliui įtakos neturėjo. Bendras ne žemės ūkio sektoriuje sukurtų darbo vietų skaičius buvo labai mažas – 13 (tai sudarė tik 0,07 proc. numatyto tikslo). Pagal IV krypties priemones vertinamuoju laikotarpiu darbo vietų iš viso nebuvo sukurta. *Antra*, kuriant gyvenimui ir darbui patrauklią aplinką (užtikrinant kaimo vietovių atnaujinimą ir plėtrą, gerinant aplinkos situaciją). Pagal III kryptį suplanuota, jog kaimo gyventojų, galinčių naudotis geresnėmis paslaugomis, dalis paramą gavusiose vietovėse sieks 20 proc. Tačiau parama pagal III krypties priemones buvo pradėta mokėti tik 2009 m., o paslaugoms skirta investicijų dalis, lyginant su 2013 m. nustatytu tikslu, siekė vos 0,4 proc. *Trečia*, didinant labai mažų įmonių (toliau – LMĮ) skaičių kaimo vietovėse bei skatinant kaimo turizmo plėtrą. Paminėtina, kad vertinamuoju laikotarpiu paramos lėšomis nebuvo įsteigta naujų įmonių ir įkurta tik viena kaimo turizmo sodyba. Be to, nebuvo patvirtintas nei vienas kaimo atnaujinimo ir plėtros projektas (iki 2013 m. suplanuota įgyvendinti 450).

Pagrindinės priežastys, stabdžiusios alternatyvios žemės ūkiui veiklos kaimo vietovėse plėtrą, buvo susijusios su tuo, jog disponuodami pakankamai mažomis lėšomis kaimo gyventojai negalėjo efektyviai prisidėti prie investicinių projektų finansavimo. Ekonominio neapibrėžtumo sąlygomis potencialūs pareiškėjai nenorėjo prisiimti finansinių išsipareigojimų (bankams, kitiems juridiniams ar fiziniams asmenims) ir naujo verslo rizikos. Be to, verslo kaimo vietovėse plėtrą stabdė ir maža kaimo gyventojų perkamoji galia bei su tuo susijusi produktų / paslaugų paklausa. Naujų LMĮ steigimą kaimo vietovėse apsunkino paraiškų pagal priemonę „Parama verslo kūrimui ir plėtrai“ vertinimas etapais.

2007–2009 m. *LEADER* metodu įgyvendinami veiksmai neprisidėjo prie gyvenimo kokybės kaimo vietovėse gerinimo ekonominiu, ekologiniu ir kultūriniu aspektu, kadangi pagal IV krypties priemones „Vietos plėtros strategijų įgyvendinimas“ ir „Tarptertitorinio ir tarptautinio bendradarbiavimo

skatinimas“ nebuvo realizuotas nei vienas projektas. Remiantis VVG atstovų apklausos duomenimis, LEADER metodo įgyvendinimas darė teigiamą įtaką socialinio ir institucinio kapitalo kaimo vietovėse plėtrai, tokiu būdu prisidėdamas prie vadinamųjų „minkštųjų“ gyvenimo kokybės elementų įgyvendinimo. Apibendrinant galima teigti, kad vertinamuoju laikotarpiu Programos tikslas, susijęs su gyvenimo kokybės ir užimtumo kaimo vietovėse skatinimu, buvo įgyvendintas labai nedideliu mastu, tačiau, atsižvelgiant į 2010 m. pozityvias tendencijas (išaugusį pareiškėjų aktyvumą, didesnę paraiškų ir patvirtintų projektų skaičių), tikėtina, kad per likusius Programos įgyvendinimo metus paramos lėšomis bus efektyviau prisidėta prie šio tikslo pasiekimo.

7.6. PROGRAMOS POVEIKIS KAIMO GYVENTOJŲ SKAIČIUI IR STRUKTŪRAI

Programa padėjo pristabdyti gyventojų kaimo vietovėse mažėjimo tendenciją, nors vertinamuoju laikotarpiu gyventojų skaičius kaimuose (kaip ir miestuose) mažėjo dėl emigracijos į užsienį. Remiantis statistiniais duomenimis, 2009 m. iš šalies išvykusių asmenų skaičius, lyginant su 2006 m., išaugo 43 proc., tačiau kaime gyvenančių žmonių dalis išliko stabili ir sudarė apie 33 proc. viso šalies gyventojų skaičiaus. Daugiausiai įtakos turėjo šios priemonės: „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“, pagal kurią buvo skatinamas jaunų žmonių įsikūrimas kaime; „Išmokos ūkininkaujantiems vietovėse su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietoves (mažiau palankios ūkininkauti vietovės)“, pagal kurią buvo siekiama palaikyti mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse (toliau – MPŪV) gyvenančių ūkininkų pajamas, užkirsti kelią gyventojų skaičiaus mažėjimui ir išsaugoti kaimo bendruomenės gyvybingumą; „Žemės ūkio valdų modernizavimas“, pagal kurią remiamos investicijos į ūkių modernizavimą ir inovacijų diegimą, sudarant kaimo gyventojams sąlygas didinti pajamas ir užsitikrinti pakankamą pragyvenimo lygį; „Pusiau natūrinis ūkininkavimas“, pagal kurią skatinama smulkiųjų ūkininkų veikla kaime.

Vertinamuoju laikotarpiu užfiksuotos pozityvios tendencijos kaimo gyventojų išsilavinimo srityje, kadangi 2009 m. profesinį, aukštesnįjį ar aukštąjį žemės ūkio išsilavinimą turinčių žemės ūkio valdų valdytojų skaičius, lyginant su 2006 m., išaugo daugiau nei 16 proc. Teigiamą poveikį bendroms žmogiškojo potencialo stiprinimo žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuose tendencijoms turėjo Programos intervencijos. 2007–2009 m. laikotarpiu 78,87 tūkst. asmenų dalyvavo pagal priemonę „Profesinio mokymo ir informavimo veikla“ organizuotuose mokymuose, net 95 proc. dalyvių rinkosi su žemės ūkio sektoriaus veikla susijusią tematiką (5 proc. – su miškininkystės klausimais susijusius mokymus). Mokymuose buvo gilinamos žinios naujų technologijų diegimo, naujų standartų taikymo, aplinkos apsaugos reikalavimų įgyvendinimo ir kt. klausimais. Mokymų dalyvių apklausos rezultatai rodo, kad po mokymų apie 42 proc. respondentų pradėjo savo ūkiuose taikyti inovacijas. Teigiamą poveikį kaimo gyventojų išsilavinimo pokyčiams darė priemonės „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“, „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“.

Programa paskatino teigiamus kaimo gyventojų amžiaus struktūros pokyčius, tačiau šalies mastu jie vyko gana lėtai: gyventojų, vyresnių nei 60 metų, skaičius 2007–2009 m. laikotarpiu sumažėjo 2 proc. (2006 m. jie sudarė 23,3 proc. visų kaimo gyventojų, o 2009 m. – 22,8 proc.), o darbingo amžiaus gyventojų dalis išaugo 2,2 proc. ir 2009 m. sudarė 61 proc. visų kaimo gyventojų. Daugiausiai įtakos amžiaus struktūros pokyčiams turėjo priemonės „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“ (1 169 paramos gavėjai) ir „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“ (1 277 paramos gavėjai), tačiau dėl mažos priemonių įgyvendinimo apimties šis poveikis šalies mastu nebuvo didelis. Šiuo metu Lietuvoje didesnę dalį ūkininkų vis dar sudaro vyresnio amžiaus žmonės, todėl priemonės, nukreiptos į žmogiškojo potencialo žemės ūkio sektoriuje stiprinimą, išlieka labai aktualios.

7.7. PROGRAMOS POVEIKIS VIETOS INICIATYVŲ ĮGYVENDINIMUI IR BENDRADARBIAVIMO PLĖTRAI

Bendrasis tikslas skatinti kaimo plėtrą per vietos iniciatyvas ir partnerystės ryšius yra keliamas IV krypties priemonėms, įgyvendinamoms *LEADER* metodu. Atsižvelgiant į tai, kad pagal priemonę „Vietos plėtros strategijų įgyvendinimas“ nebuvo išmokėta lėšų vietos plėtros projektams įgyvendinti, o pagal priemonę „Tarptertitorinis ir tarptautinis bendradarbiavimas“ nebuvo realizuotas nei vienas projektas, poveikio mastas buvo mažesnis nei tikėtasi. Tačiau VVG atstovų apklausos rezultatai rodo, kad, rengiant vietos plėtros strategijas, buvo skatinamos vietos iniciatyvos, kaimo bendruomenių, verslo atstovų, ekonominių ir socialinių partnerių įsitraukimas bei partnerystė. 73 proc. apklaustųjų pareiškė, kad vietos plėtros strategijų rengimo proceso metu buvo atsižvelgta į visų suinteresuotų asmenų interesus. 90 proc. respondentų nurodė esantys įsitikinę, kad *LEADER* metodas padeda skatinti bendradarbiavimą kaimo plėtros srityje.

Įgyvendinant *LEADER* metodą, buvo siekiama užtikrinti ryšius tarp skirtingų valdymo lygių, tačiau principo „iš apačios į viršų“ įgyvendinimas, kuris Lietuvoje yra susijęs su VVG numatyta kompetencija vertinti paraiškas ir atrinkti projektus, nebuvo efektyvus. Vertikalią integraciją komplikavo politizuotas sprendimų priėmimo procesas, kuriam įtaką daro vietos valdžios atstovai. VVG statuso nulemta priklausomybė nuo išorinių veikėjų (dažniausiai – nuo politinės valdžios atstovų) neleidžia joms faktiškai išnaudoti teisės aktuose numatytų galių. Be to, šį procesą apsunkina ir nepakankami VVG turimi žmogiškieji ir materialiniai ištekliai, kurie ne visada leidžia tinkamai įgyvendinti su projektų atrinkimu ir administracinių reikalavimų įgyvendinimu susijusias funkcijas.

Vertinamuoju laikotarpiu lėšos buvo išmokėtos tik pagal priemonę „Parama VVG veiklai, įgūdžiams įgyti ir aktyviai pritaikyti“, kuri skirta gebėjimų rengti ir įgyvendinti vietos plėtros strategijas ugdymui. Ši priemonė prisidėjo prie vietos iniciatyvos skatinimo, tačiau tiesioginio poveikio bendradarbiavimo plėtrai neturėjo. Su regioninės, nacionalinės ir Europos lygio partnerystės skatinimu yra susijusi Programos priemonė „Tarptertitorinis ir tarptautinis bendradarbiavimas“. Remiantis priemonės specifika, galima teigti, kad ateityje Programa turėtų neišvengiamai prisidėti prie regioninio, nacionalinio ir europinio bendradarbiavimo skatinimo. Apklauskos rezultatai rodo, kad 96 proc. VVG atstovų įsitikinę, jog įgyvendinant *LEADER* metodą bus inicijuojamas bendradarbiavimas tarpregioniniu ir tarptautiniu lygiu. Iki 2013 m. numatyta paremti 70 bendradarbiavimo projektų, kurių metu turėtų bendradarbiauti 45 VVG. Realų bendradarbiavimo pagrindu įgyvendinamų kaimo plėtros priemonių poveikį bus galima įvertinti vėliau, pasibaigus vietos plėtros projektų įgyvendinimui ir pasireiškus jų metu pasiektiems rezultatams.

REKOMENDACIJŲ SUVESTINĖ

Aspektas	Rekomendacijos
1. Dėl finansinių lėšų paskirstymo	1. Atsižvelgiant į riziką, kad pagal kai kurias Programos priemones lėšos gali būti neįsisavintos („Naudojimasis konsultavimo paslaugomis“, „Ankstvyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“, „Natura 2000“ išmokos (parama „Natura 2000“ vietovėms miškuose)“, „Perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos“), rekomenduojama stebėti šių priemonių įgyvendinimo pažangą ir, didėjant lėšų neįsisavinimo rizikai, svarstyti lėšų perskirstymo galimybę paklausesnėms priemonėms („Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“, „Profesinio mokymo ir informavimo veikla“, „Išmokos ūkininkaujantiems vietovėse su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietoves“).
2. Dėl tinkamumo kriterijų	2. Peržiūrėti priemonių „Natura 2000“ išmokos ir išmokos, susijusios su Direktyva 2000/60/EB“, „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“ („Kraštovaizdžio tvarkymo“ ir „Rizikos“ vandens telkinių būklės gerinimo“ programos) tinkamumo kriterijus ir sumažinti jų reikšmes, kadangi dabar jie riboja pareiškėjų galimybes pasinaudoti EŽŪFKP parama.
3. Dėl alternatyvių pajamų šaltinių skatinimo	3. Siekiant išplėsti potencialių pareiškėjų grupę pagal priemones „Perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos“ ir „Parama verslo kūrimui ir plėtrai“, apsvarstyti galimybę savivaldybių centrus, kurių gyventojų skaičius neviršija šešių tūkstančių, priskirti prie vietovių, kurių gyventojai ir jose veikiančios labai mažos įmonės (priemonės „Perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos“ atveju – ir ūkininkai) gali teikti paraiškas paramai gauti. Šiuo metu į paramą pretenduoti gali tik gyvenviečių, mažų miestelių ir miestų, kurių gyventojų skaičius neviršija šešių tūkstančių, gyventojai, ūkininkai ar labai mažos įmonės, o savivaldybių centrai nėra numatyti kaip vietovės, tinkamos paramai gauti. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, tokių savivaldybių centrų 2010 m. pradžioje buvo 11. Taip būtų sudarytos palankesnės sąlygos ir tradicinių amatų plėtrai. 4. Atsižvelgiant į problemas, kylančias LMĮ steigimo dviem etapais (pirmiausiai pateikiama paraiška projekto idėjos įvertinimui ir, jei esant tinkamai, duodamas terminas įsteigti LMĮ; vėliau, įsteigus LMĮ ir pateikus antrą paraišką, priimamas sprendimas dėl projekto finansavimo), apsvarstyti galimybę atsisakyti paramos teikimo steigiantiems LMĮ per du etapus („Parama verslo kūrimui ir plėtrai“). 5. Skatinti potencialius pareiškėjus teikti pasiūlymus įgyvendinti kompleksinius kaimo atnaujinimo ir plėtros projektus, kurie apimtų integralias investicijas į kaimo vietovės viešosios infrastruktūros ir aplinkos sutvarkymą (kaimo aikščių, prekyviečių, viešosios paskirties pastatų, automobilių stovėjimo aikštelių, vaikų žaidimo, žaliųjų zonų sutvarkymą) („Kaimo atnaujinimas ir plėtra“).
4. Dėl miškininkystės sektoriaus plėtros	6. Inicijuoti valstybinės žemės ūkio paskirties žemės perdavimo urėdijoms ir pardavimo privatiems asmenims proceso paspartinimą ir procedūrų supaprastinimą. 7. Bendradarbiaujant su Aplinkos ministerija, inicijuoti miško įregistravimo procedūrų supaprastinimą ir skatinti atsakingas institucijas sudaryti prielaidas, kad miškotvarkos institucijų duomenys taptų pagrindiniais, pakeičiant mišku apželdinto lauko duomenis nekilnojamo turto kadastrė ir registre. 8. Pelno nesiekiančioms investicijoms miškuose nustatyti maksimalius leistinus tam tikrų įrenginių ir darbų įkainius, siekiant išvengti piktnaudžiavimo paramos lėšomis.
5. Dėl LEADER metodo įgyvendinimo	9. Siekiant užtikrinti principo „iš apačios į viršų“ įgyvendinimą bei tinkamą VVG priskirtų projektų atrankos funkcijų atlikimą, būtina spręsti VVG aprūpinimo materialiniais ištekliais klausimą ir turtinės nuosavybės problemas, kurios lemia VVG priklausomybę nuo vietinės valdžios atstovų ir LEADER įgyvendinimo proceso politizavimą. 10. Organizuoti daugiau renginių ir diskusijų, skatinant juose dalyvauti tų šalių VVG, kurios jau turi priemones „Tarptaritorinis ir tarptautinis bendradarbiavimas“ įgyvendinimo patirties bei yra pasirengusios aktyviai dalyvauti ir šio programavimo laikotarpio priemonėje. 11. Intensyvinti Programos „LEADER“ ir žemdirbių mokymo metodikos centro teikiamas konsultacijas ir rengiamus mokymus VVG nariams, daugiau dėmesio skiriant ne tik techninių galimybių gerinimui, t. y. buhalteriniams, metodiniams, administraciniams mokymams, bet ir komandinių gebėjimų ugdymui.
6. Dėl techninės	12. 2012 metais atlikti teminį vertinimą apie LKT veiklos organizavimo ir rezultatų

<i>Aspektas</i>	<i>Rekomendacijos</i>
pagalbos	<p>vertinimą, siekiant identifikuoti, koku mastu LKT prisideda prie gerosios kaimo plėtros patirties sklaidos, bei nustatyti priemones, kurios prisidėtų prie LKT veiklos efektyvumo didinimo.</p> <p>13. Siekiant užtikrinti efektyvesnę gerosios praktikos sklaidą tarp LKT narių, rekomenduotina organizuoti daugiau renginių ir diskusijų, kuriose projektus įgyvendinę ir patirties turintys LKT nariai pasidalintų savo žiniomis.</p>
7. Dėl stebėsenos sistemos	<p>14. Siekiant užtikrinti tinkamą Programos stebėseną bei atsižvelgiant į tai, kad ne visi vertinimui reikalingi priežiūros rodikliai kaupiami kaimo plėtros priemonių administravimo informacinėje sistemoje (KPPAIS2) arba kaupiami reikiamaiais pjūviais, rekomenduotina šią informaciją rinkti iš pareiškėjų ir paramos gavėjų (paramos paraiškose ar projektų ataskaitose)..</p> <p>15. Siekiant užtikrinti pateikiamų duomenų kokybę ir patikimumą, reikia vykdyti aktyvesnę paraiškose pateikiamos informacijos kontrolę (pavyzdžiui, apie deklaruojamus sėkmingos žemėvaldos plotus). Šiai funkcijai atlikti rekomenduotina numatyti specialius žmogiškuosius išteklius NMA. Šiuo metu NMA paraiškose pateikiamų duomenų netikrina, todėl pareiškėjų ir projektų vykdytojų pateikta informacija yra ne visada teisinga ir aktuali Programos įgyvendinimo stebėsenai.</p> <p>16. Atsižvelgiant į tai, kad pagrindinė atsakomybė už Programos įgyvendinimo stebėseną priskirta Programos valdymo institucijai ir kad iki šiol Programos įgyvendinimo stebėseną nebuvo efektyvi (pavyzdžiui, reguliariai renkami ir analizuojami tik finansiniai Programos įgyvendinimo duomenys; Programos fiziniai rodikliai analizuojami tik rengiant metines Programos įgyvendinimo ataskaitas; skiriasi rodiklių interpretavimas ŽŪM ir NMA; stebėsenos duomenyse dažnai pasitaiko klaidų ir netikslumų ir pan.), rekomenduojama stiprinti žmogiškuosius išteklius šiai funkcijai vykdyti (įsteigti bent vieną papildomą etatą, finansuojamą iš techninės pagalbos lėšų) ir skirti daugiau dėmesio rodiklių išaiškinimui, vykdyti reguliarią Programos įgyvendinimo stebėseną pagal fizinius stebėsenos rodiklius, naudoti stebėsenos informaciją ne tik vertinimui, bet ir sprendimams dėl Programos ar atskirų jos priemonių tobulinimo priimti.</p> <p>17. Rekomenduotina konkursus dėl specialių tyrimų, kurių rezultatai bus reikalingi Programos poveikio vertinimui, pradėti 2014 m. (atsižvelgiant į viešųjų pirkimų terminus), kadangi baigiamasis Programos vertinimas turės būti atliktas iki 2015 m. gruodžio 31 d. Be to, atsižvelgiant į tai, kad Programos poveikis biologinei įvairovei bus analizuojamas remiantis KPPI, rekomenduotina apsvarstyti galimybę sudaryti sutartį su Lietuvos ornitologų draugija dėl kasmetinių duomenų apie paukščių populiacijas, reikalingų KPPI apskaičiuoti, rinkimo.</p>
8. Dėl administracinių gebėjimų stiprinimo	<p>18. Atlikti išsamią Programą administruojančių institucijų darbuotojų ir kitų partnerių gebėjimų ir jų stiprinimo poreikių analizę (atskirą tyrimą, apklausą ar pan.). Šios analizės pagrindu turėtų būti organizuojama kryptinga administracinių gebėjimų stiprinimo veikla, finansuojama techninės pagalbos lėšomis.</p>
9. Dėl Programos administravimo taisyklių ir procedūrų tobulinimo	<p>19. Apsvarstyti projektinių pasiūlymų rinkimo pagal kai kurias Programos priemones tikslumą ir tobulinti procedūras, susijusias su projektinių pasiūlymų vertinimu ir atitinkamų projektų finansavimu (pavyzdžiui, supaprastinti / aiškiau reglamentuoti projektinių pasiūlymų vertinimo procedūras, kad būtų sumažintas administracinis krūvis pareiškėjams ir efektyviau naudojami NMA žmogiškieji išteklių; išspręsti lėšų rezervavimo pagal projektinius pasiūlymus problemą).</p> <p>20. Atlikti detalią procesų, susijusių su pagrindinėmis Programos administravimo procedūromis (paraiškų vertinimas, paramos sutarčių sudarymas, mokėjimo prašymų tikrinimas ir pan.), analizę, siekiant identifikuoti procedūrų optimizavimo galimybes ir padidinti Programos administravimo procedūrų efektyvumą (sutrumpinti procedūrų trukmę, atsakyti pridėtinės vertės nekuriančių grandžių, efektyviau išnaudoti turimus žmogiškuosius išteklius). Tokia procesų analizė (angl. <i>business process reengineering</i>) ypač aktuali NMA, siekiant pagreitinti paraiškų vertinimą ir išspręsti užsitęsusių procedūrų problemą.</p>
10. Dėl vertinimo sistemos tobulinimo	<p>21. Programos administravimo taisyklėse numatyti aiškesnes detaliųjų vertinimo planų rengimo ir atsiskaitymo už jų įgyvendinimą procedūras, terminus ir formą: a) aiškiau apibrėžti detaliojo vertinimo planavimo laikotarpį; b) papildyti ir teisės aktu patvirtinti detaliojo vertinimo plano formą (naudojamą formą papildyti informacija apie vertinimo tikslus, trukmę, t. y. pradžios ir pabaigos datą, planuojamą biudžetą); c) aiškiau apibrėžti</p>

<i>Aspektas</i>	<i>Rekomendacijos</i>
	atsiskaitymo už detaliųjų vertinimo planų įgyvendinimą terminus; d) rengiant informaciją apie detaliųjų vertinimo planų įgyvendinimą nurodyti laikotarpį, už kurį atsiskaitoma. Į detaliuosius vertinimo planus rekomenduojama įtraukti ne tik vertinimus, susijusius su stebėseną ir atsiskaitymu EK, bet ir daugiau teminių vertinimų, susijusių su Programos įgyvendinimo problemų analize.
11. Dėl konsultavimo ir informavimo	<p>22. Sustiprinti potencialių pareiškėjų informavimo veiksmus dėl naujų (pilotinių) priemonių: „Dalyvavimas maisto kokybės schemose“, „Miškų aplinkosaugos išmokos“, „Tarptautinis ir tarptautinis bendradarbiavimas“.</p> <p>23. Sustiprinti konsultavimo sektorių, aktyviau konsultuoti individualius pareiškėjus paraiškų rengimo ir projektų įgyvendinimo klausimais: pagal priemonės „Žemės ūkio ir miškininkystės plėtra ir pritaikymo infrastruktūra“ veiklos sritį „Gyvulių aukciono įkūrimas“ suteikti konsultacijas potencialiems aukciono įkūrėjams; plėsti miškininkystės konsultantų tinklą, kadangi šiuo metu vienam akredituotam konsultantui tenka 4,5 tūkst. privačių miškų savininkų.</p>